

durend achter benoemingen aanjoeg. Het is ook geen geheim dat hij in zijn laatste jaren als hoogleraar alle structuurveranderingen met een toenemende grimmigheid gezien heeft. Hij zag het allemaal niet, om zijn eigen woorden aan te halen. In de gecompliceerde verhoudingen die door deze democratische structuur zouden ontstaan, moest een student als Ter Braak die hij als illustratie vaak aanhaalde, wel de weg kwijtgeraakt zijn en zich verstrikt gevoeld hebben. De creativiteit zou onder deze bureaucratische last alleen maar lijden; al het gepraat over structuren doet vergeten dat het om individuen gaat. In dit opzicht was Presser de hoogleraar van de oude stempel, hoe progressief hij overigens ook was. Er was ook veel traditioneels te vinden in zijn opvattingen over het vak. Men denke slechts aan zijn scepsis t.o.v. nieuwe methodes, waarvan hij betwijfelde of zij wel datgene konden benaderen van de geschiedenis waarom het tenslotte volgens hem ging. In veel vernieuwing zag hij een poging tot verkrachting van Clio, zoals ik hem in een van zijn gesprekken met Norbert Elias hoorde opmerken. Men denke ook aan het europeocentrische van zijn geschiedbeoefening dat hem sceptisch deed staan tegenover pogingen om de studie der geschiedenis op meer dan alleen het Avondland betrekking te laten hebben.

Bij zijn vervreemding van een deel van de studenten speelde ongetwijfeld een rol dat hij waarnam dat velen van hen niet meer die exclusieve plaats aan de bezettingstijd toekenden die deze volgens Presser behoorde te hebben. Hetzelfde gold voor Israël dat hij – niet-zionist – na 1967, ja juist na de overwinning toen het underdog af scheen te zijn, onvoorwaardelijk bleef steunen: een standpunt waarmee hij zich duidelijk onderscheidde van vele andere links-denkeners. Het feit dat Israël geen enkele oorlog kan verliezen zonder dit met volledige verdwijning te moeten bekopen, deed hem zijn tertium non datur standpunt innemen, des te opvallender bij een man die zoveel kernvragen met een 'Ja en tegelijkertijd nee' of een '51 % vóór, 49 % tegen' beantwoordde. Hij zou het de door hem bewonderde George Steiner niet hebben willen nazeggen, dat het een kleinere ramp zou zijn, wanneer twee miljoen mensen weer over de wereld verspreid zouden worden, dan wanneer Israël niet veel meer zou zijn dan een versterkte enclave temidden van onverzoenlijke vijanden. De reis naar Israël die Presser bij zijn afscheid aangeboden is, was dan ook een passend geschenk. Hij was er nooit geweest en is er tenslotte ook niet gekomen.

Veel heb ik hier onbesproken en onvermeld gelaten. Presser als Kleiotochtgenoot, Presser en het tijdsprobleem (de chronosophie), zijn pijnlijke nauwgezetheid qua tijd en woord, Presser de geboren leraar waarover al zoveel gezegd is, Presser en de meestal tragi-komische anecdote, Jacques Presser als mislukte schooljongen van veertien jaar, Presser de erudiet met encyclopedische kennis die heel wat meer omvatte dan alleen geschiedenis, Presser de ondertekenaar van zovele manifesten. Veel van zijn werk heb ik hier slechts indirect aangeduid. Voor alles heb ik willen wijzen op de menselijkheid, de gevoeligheid voor het leed van anderen die van deze op vele punten zo ongrijpbare en ondefinieerbare figuur uitstraalden (Was 'le droit de se contredire' niet een van de hoogste mensenrechten voor hem?). Hij die zo in zijn diepste wezen gekwetst was, heeft geprobeerd mens te zijn en te blijven. In een tijd die onmenselijkheden zo overduidelijk aan ons presenteert, blijven wij hem dankbaar voor die menselijkheid die hij in daad en geschrift uitdrukte. Wij blijven ons echter ook bewust van de grote verplichtingen die ons hierdoor zijn opgelegd.

M. C. BRANDS

## IN MEMORIAM DR. W. VAN RAVESTEYN 1876-1970

Het leven van Dr. Willem van Ravesteyn zou men kunnen typeren met de ondertitel van

zijn boek over zijn lievelingsdichter, die tegelijk zijn politieke opponent was, Herman Gorter: 'Een heroïsch en tragisch leven'. Van Ravesteyn was een Rotterdammer die zich meer en meer van zijn eigen stad vervreemd voelde, een Nederlander voor wie zijn eigen land steeds onbegrijpelijker werd, een politicus wiens politieke loopbaan op het hoogtepunt werd afgebroken, een geleerde in potentie die zijn wetenschappelijke gaven niet ten volle heeft kunnen ontplooiën, een in de bloei van zijn leven gelovige in de heilsleer van het socialisme, die diep gedesillusioneerd en vervuld van een afgrondelijk pessimisme oud is geworden.

De publicistische activiteit van Dr. W. van Ravesteyn is zeer uitgebreid en uiterst veelzijdig geweest, ofschoon het journalistieke karakter er tegelijk vaak de tijdelijkheids-waarde van moest bepalen. Zijn belangstelling was, zijn leven lang, waarschijnlijk meer Europees en mondiaal dan Nederlands gericht, hoewel hij als een der drie stichters van de Nederlandse communistische partij (in 1909 SDP, in 1918 CPH) tot aan de partijcrisis van het jaar 1925, die de oude leiding ten val bracht, in Nederland, politiek heeft gemaakt. Zijn Utrechtse dissertatie van 1906, de afsluiting van een studie in Leiden en Amsterdam: *Onderzoekingen over de economische en sociale ontwikkeling van Amsterdam gedurende de 16e en het eerste kwart der 17e eeuw*, was, als een op Nederlandse verhoudingen toegepaste les in het historisch materialisme, een oorspronkelijk en knap werkstuk. Helaas moest het veertig jaren duren, tot Van Ravesteyn in *De wording van het communisme in Nederland 1907-1925* (1948) als de geschiedschrijver van zijn eigen politieke levenswerk kon optreden. De drie boekdelen over *Het socialisme aan de(n) vooravond van de(n) wereldoorlog* (1933, 1939, 1960), voortzetting van Quacks bekende 'Socialisten', lieten Nederland buiten beschouwing en hebben in Nederland een zeer geringe weerklank gevonden. Even uniek als moeizaam was, half cultuurkritiek, half literatuurkritiek, zijn hommage aan Gorter: *Herman Gorter – De Dichter van Pan* (1928). De talrijke beschouwingen en kritieken, die Van Ravesteyn in tijdschriften als *De Kroniek* (van P. L. Tak), *De Nieuwe Tijd*, *De Communistische Gids*, *De Socialistische Gids*, *De Stem* en *Critisch Bulletin*, en in vele kranten en weekbladen – *Het Volk*; NRC, *De Groene Amsterdammer*, *De Vrije Katheder*, *Elseviers Weekblad* –, alsmede in het *Rotterdams Jaarboekje* (tussen 1946 en 1959) heeft laten verschijnen, zijn, zoals gezegd, slechts ten dele aan de Nederlandse geschiedenis gewijd, maar kunnen voor de toekomstige biograaf, die deze belangrijke en gecompliceerde persoonlijkheid ten volle verdient, van waarde zijn, als een bijdrage tot de kennis van zijn geest en van de geest van een tijd, die hij op een zo kenmerkende wijze en over een zo uitzonderlijk lange periode in zo vele facetten weerspiegeld en in zo vele tragische wendingen doorleefd en doorleden heeft.

E. M. JANSSEN PERIO

## IN MEMORIAM PROF. DR. B. H. M. VLEKKE 1899-1970

Op 3 juli 1970 stierf, onverwacht ook voor hen die van zijn al jaren zwakke gezondheid wisten, Bernhard H. M. Vlekke, tot 1968 buitengewoon hoogleraar in de geschiedenis van de internationale betrekkingen van de nieuwste tijd. Hij overleed, kort na zijn vrouw, in Brabant waarnaar hij op het laatst van zijn leven terugkeerde om de voor zijn astma zo schadelijke lucht van de Randstad te ontsnappen. In Vlekke verliest Nederland een wijs, beminlijk man, strijdbaar en geresigneerd, een geleerde die door de Nederlandse universiteiten onvoldoende is hoogeschat, een levenskunstenaar niet zonder bitterheid.

Vlekke werd in 1899 geboren te Oud en Nieuw Gastel, als zoon van een katholiek in-

dustrieel, die in zijn tijd evenzeer als zijn zoon later tot in het merg non-conformist was, een strijdbaar voorstander van sociale voorzieningen en veranderingen in het in hoge mate nog traditionalistische Zuiden omstreeks de eeuwwisseling. Na het Gymnasium in Den Bosch studeerde Vlekke eerst in Amsterdam Nederlandse letteren, daarna in Nijmegen geschiedenis. Lang voor zijn doctoraal-examen in 1926 was hij reeds werkzaam als leraar in Maastricht. Hij promoveerde in 1933 te Nijmegen op een proefschrift over *Sint Servatius, de eerste Nederlandse Bisschop in historie en legende*. Van 1937 tot 1946 was hij Secretaris van het Nederlands-Historisch Instituut in Rome. Hij ontkwam tijdig naar de Verenigde Staten en was van 1940 tot 1945 gasthoogleraar aan de Harvard Universiteit.

Zijn jaren in Amerika waren wetenschappelijk uitzonderlijk vruchtbaar. Hij schreef o.m. een uitvoerige geschiedenis van de Indische Archipel *Nusantara – A History of the East Indian Archipelago*, later ook in een Nederlandse uitgave verschenen, een voortreffelijke geschiedenis van Nederland *Evolution of the Dutch Nation*, en een kleinere studie over *The Netherlands and the United States*.

Na terugkeer in Nederland werd Vlekke spoedig verbonden aan het Genootschap voor Internationale Zaken, dat hij tal van jaren diende als Secretaris-Generaal en Hoofd-redacteur van de *Internationale Spectator*. In 1953 verscheen zijn grote boek over de internationale politiek, *Tweespalt der Wereldrijken*. Sinds 1951 trad Vlekke op als docent aan de Leidse universiteit, in een rij van functies, o.m. als bijzonder hoogleraar in de actuele internationale staatkunde vanwege het Leidsch Universiteitsfonds, als buitengewoon lector in de diplomatieke geschiedenis, en sinds 1962 als buitengewoon hoogleraar in de internationale betrekkingen van de nieuwste tijd. Vlekke heeft ongetwijfeld gehoopt op een gewoon hoogleraarschap. Dat hij dit nimmer heeft verkregen, toont iets van de kortzichtigheid van de Nederlandse universiteiten ten aanzien van het door Vlekke zo bij uitstek bestreken terrein van de internationale studiën. Vlekke was geen jurist en geen socioloog. Een leerstoel in de geschiedenis is hem nimmer aangeboden. Was hij – zoals velen mompelden – Nijmegen te weinig, anderen te zeer katholiek? Vlekke trad in 1954 een jaar op als Rector van het Institute of Social Studies in Den Haag. Hij was echter te weinig organisator om dit werk blijvend te ambiëren.

Vlekke was een groot docent. Hij bezat een bijzondere, klankrijke stem en een uitnemende voordracht. Hij was voldoende leraar om moeilijke zaken schijnbaar-eenvoudig over te brengen. Hij overvroeg nimmer op tentamens, maar had een hardgrondige hekel aan intellectuele luiheid, ideologische vooringenomenheid en conventionaliteit. Vlekke was een humaan en sceptisch man. Hij was soms eenzaam – waarschijnlijk niet bewust hoe grote indruk hij op anderen placht te maken, niet slechts als geleerde die in het buitenland wellicht meer geëerd werd dan in eigen land, maar ook als mens.

Hij ruste in vrede in het Brabantse land dat hem lief was.

H. DAALDER